

II. MEŞRUTİYET'TEN ERKEN CUMHURİYET'E MİLLİ İKTİSADIN SÜREKLİLİĞİ VE İZMİR İKTİSAT KONGRESİ

Arzu VARLI*

Murat KORALTÜRK**

Özet

II. Meşrutiyet döneminde ticari ve siyasi hayata yansıyan liberal politikalar, gayrimüslimlerin ve yabancıların etkinliklerini arttırırken Müslüman girişimciler üzerinde olumsuzlukların oluşmasına zemin hazırlamış ve Türk milliyetçiliğinin gelişmesinde etkili olmuştur. İttihatçılar Anadolu ve Müslüman-Türk unsur merkezli bir siyasete yöneldiler ve Türk milliyetçiliği, ekonomide liberalizm karşıtı bir hal aldı. Bu dönemde izlenen milli iktisat politikası ekonomide milli unsurları yani Müslüman-Türk unsuru egemen kılmaya yönelik girişimleri içerir.

Milli iktisat düşüncesi Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber son bulmamış bir süreklilik içinde Cumhuriyetin erken dönemlerinde düzenlenmiş olan ekonomi kongresine damgasını vurmuştur. İttihatçıların Osmanlı İmparatorluğu'nda yaratmak istedikleri ancak başarılı olamadıkları Milli İktisat perspektifinin İzmir İktisat kongresinde benimsendiği, iktisadi ve siyasi bağımsızlık perspektifinin kongreye damgasını vurduğu şeklindeki izlere rastlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, Liberalizm, İttihat ve Terakki, Milli İktisat, Kemalizm, İzmir İktisat Kongresi.

FROM SECOND CONSTITUTIONAL ERA TO THE EARLY REPUBLIC SUSTAINABLE NATIONAL ECONOMY AND IZMIR ECONOMIC CONGRESS

Abstract

While liberal policies in the Second Constitutional era which reflected to the commercial and political life were increasing efficiencies of non-muslims and foreigners, it caused negotiations on Muslim entrepreneurs and was effective in developing Turkish nationalism. Unionists turned to Anatolia and Muslim-Turk based policy and Turkish nationalism became

* Öğr.Gör.Dr., Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, arzu.varli@marmara.edu.tr

** Yrd.Doç.Dr., Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, mkoralturk@marmara.edu.tr

anti-liberalism in economy. The national economic policy which was followed in this period, includes national elements namely, attempts that make Muslim-Turk element dominant.

National economic thought which did not last by the establishment of Republic, marked in the economy congress that were arranged in the early Republic eras. The National Economic perspective that Unionists wanted to create but could not succeed in the Ottoman Empire, was adopted in the Izmir Economic Congress and signs that economical and political independence perspective marked in the congress are found.

Keywords: Second Constitution, Liberalism, Union and Progress, National Economy, Kemalism, İzmir Economic Congress.

Giriş

Milli İktisat perspektifi İttihatçılar tarafından Osmanlı Devleti'nde kazandırılmak istenmiştir. Özellikle II. Meşrutiyet dönemi boyunca ekonomik ve siyasi hayata yansıyan liberal politikalar sonucunda gayrimüslim unsurların etkinlikleri artmıştır. Gayrimüslim unsurların artan ekonomik güçlerine karşı Müslüman-Türk unsur merkezli bir siyaset geliştirilmiş ve Meşrutiyet döneminin Liberal ekonomik ve siyasi hayatı sonlanmış; Milli İktisat Düşüncesi hâkim olmuştur.

Cumhuriyetin kurucu kadrosu İttihatçıların temel siyasi düşüncesinden etkilenmiş ve hatta bu etkilenme sadece siyasi düşüncesinde değil ekonomi politikalarında da görülür. İttihatçıların milli iktisat politikalarını benimseyen Kemalistler, erken cumhuriyet dönemi boyunca (1920'ler boyunca) iktisadi kalkınmanın ve modernleşmenin ana aktörü olarak yerli ve milli burjuvaziyi görmüşler ve yerli, milli burjuvazinin yetiştirilmesine yönelmişlerdir.

İşte böyle bir atmosfer içerisinde cumhuriyet dönemi iktisat tarihi literatürü için başlangıç olarak kabul edilen "İzmir İktisat Kongresi" düzenlenir. Kongre milli iktisat düşüncesinin ve bu yöndeki talep ve isteklerin yüksek sesle dile getirildiği bir platform olur.

Bu çalışmada milli iktisat politikalarının erken cumhuriyet dönemi içindeki sürekliliği ve 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde dile getirilen milli iktisat politikaları ve uygulamaları irdeleyerek iktisadi milliyetçilik anlayışı belirlenmeye çalışılmaktadır.

1. Milli İktisadın Amacı ve Kapsamı

II. Meşrutiyet liberalizmi siyasi yaşamın yanı sıra ekonomik yaşama da yansıdı; liberal ekonomi Osmanlı Devleti'nde ticarete egemen olan gayrimüslimlerin ve yabancıların etkinliklerini daha da artırdı. Osmanlı İmparatorluğu'nun hızla kalkınmasını amaçlayan İttihatçılar, gereken sermaye birikiminin ülkede olmaması karşısında, yabancı sermayeden yararlanmak zorunda olduklarını gördüler. Bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı sermayeye karşı muhalefet zayıf bir

seyir izlerken, aksine yabancı sermayeyi özendirme politikası başarılı oldu. Bunun somut yansıması şirketleşme alanında gözlemlendi. 1908–1913 yılları arasında yabancı sermayeyle kurulan anonim şirketlerin sayısında büyük bir artış oldu¹. Buna karşın II. Meşrutiyet liberalizminin beraberinde getirdiği serbest rekabet koşulları altında Müslüman zanaatkârlar yoksullaşarak mesleklerini yitirdiler. Lonca düzeni içinde sağlanan dayanışma ile varlığını sürdürebilen Müslüman esnaf, loncaların kaldırılmasından olumsuz etkilendi².

II. Meşrutiyet liberalizminin gayrimüslim unsurların artan milliyetçi taleplerine ve Müslüman girişimciler üzerinde yarattığı olumsuzluklara zemin hazırlaması Türk milliyetçiliğinin gelişmesinde etkili oldu. Özellikle Balkan Savaşları, Meşrutiyet liberalizminin kesin olarak sonunu getirdi. Bundan sonra İttihatçılar Anadolu ve Müslüman-Türk unsur merkezli bir siyasete yöneldiler. Bu siyasetin dayandığı ideoloji olan Türk milliyetçiliği, ekonomide liberalizm karşıtı bir hal aldı. Başka bir deyişle bu dönemde izlenen milli iktisat politikası, ekonomide milli unsurları yani Müslüman-Türk unsuru egemen kılmaya yönelik girişimleri içerir. Bu girişimler başlangıçta yabancı karşıtı görünümüne sahipken, zamanla yabancı kavramı, içine gayrimüslim unsurları da alarak genişledi³.

Bu sürecin teorik çerçevesini Ziya Gökalp çizdi. Gökalp'e göre milli iktisat, etnik homojenlikle sağlanabilirdi. Müslüman-Türk unsurun yalnızca asker ve memur; gayrimüslimlerin zanaatkâr ve tüccar oldukları bir toplum çağdaş devlete dönüşmezdi. Müşterek vicdana sahip olmayan bu iki unsur arasında gerçek bir işbölümü yoktu. Yine Gökalp'e göre Müslüman-Türk unsur askerlik ve memurluğun yanı sıra iktisadi yaşama da atılarak milli iktisadı kuracaktı⁴.

II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında sermaye birikimi sorunu karşısında başvuru olan çözüm yollarından biri, yabancı sermayenin özendirilmesi iken diğer bir yol klasik iktisadın öngördüğü tasarruf ile sermaye birikimini oluşturmaya çalışmaktı. Ancak bütün çabalara karşın 1908–1914 arası dönemde ülkede ihtiyaç duyulan sermaye birikimi Müslüman-Türk unsur içinde tasarruf yoluyla elde edilemedi ve Müslüman-Türk girişimci yaratılamadı. Birinci Dünya Savaşı bu yöndeki çabaların istenen sonuçları vermesi açısından uygun bir zemin hazırladı. Savaş, devletin ekonomiye Müslüman-Türk unsur lehine sonuçlar verecek müdahalelerde bulunması için fırsatlar yarattı. Hükümet "milli iktisat" ve "iktisadi uyanış" adı altında bir Müslüman-Türk girişimci sınıf yaratmaya yönelik politikalar izledi ve sermaye birikimini hızlandıran spekülasyon kazançlara göz yumuldu. Bu politikanın somut yansıması olarak 1908–1913 döneminin aksine, 1914–1918 döneminde kurulan anonim şirketlerde Müslüman unsur öne çıktı⁵. İttihatçıların Müslüman-Türk unsuru ekonomide etkin ve egemen kılmaya yönelik girişimleri ile eş zamanlı

1 Zafer Toprak, *Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s.64–66.

2 *A.g.e.*, s.3–4.

3 *A.g.e.*, s.4–5.

4 *A.g.e.*, s.18–19.

5 *A.g.e.*, s.111–113.

olarak yine Birinci Dünya Savaşı sırasında yabancı sermayeyi denetim altına almaya yönelik, ancak yabancı çevrelerce yabancı düşmanlığı olarak nitelendirilen bir dizi girişim gündeme geldi⁶. Bu düzenlemelere örnek olarak; İmtiyazat-ı Ecnebiyenin İlğası Hakkında İrade-i Seniye ile 1 Ekim 1914 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere kapitülasyonların kaldırılması⁷, 15 Ekim 1914 tarihli Kavanin-i Mevcudedede Uhud-i Atikaya Müstenid Ahkâmın Lağvı Hakkında Kanun-ı Muvakkat ile Osmanlı mevzuatında kapitülasyonlardan kaynaklanan bütün hükümlerin geçerliliğini yitirmesinin ilanı, 13 Aralık 1914 tarihli Ecnebi Anonim ve Sermayesi Eshama Münkasım Şirketler ile Ecnebi Sigorta Şirketleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat ile gerçek ve ticari nitelikteki tüzel kişiler Osmanlı mevzuatı kapsamına alınması gösterilebilir. Ayrıca yine milli iktisat politikaları doğrultusunda, yabancı şirketlerin ayrıcalıklarına son verilmiş ve aynı tarihi taşıyan Temettü Vergisi Hakkında Kanun-ı Muvakkat ile o güne kadar gelir vergisi ödemekten muaf olan yabancı şirketler de vergi mükellefi haline getirildi. 8 Mart 1915 tarihli Memalik-i Osmaniye’de Bulunan Ecnebilerin Hukuk ve Vezaifi Hakkında Kanun-ı Muvakkat yasası çıkarıldı ve bu yasa ile iktisadi yaşama ilişkin önemli hükümler getirildi. Yapılan bu yasal düzenleme ile artık yabancı uyrukluların Osmanlı uyruklular ile aynı vergi ve diğer ödentilerle yükümlü kılındı ve yabancıların Osmanlı topraklarında avukatlık, hekimlik, eczacılık, mühendislik ve öğretmenlik yapabilmeleri; okul açma, dergi ve gazete yayımlayabilme haklarının Osmanlı mevzuatına tabi olma şartı ile saklı kalacağı ifade edildi⁸.

Yabancıların Osmanlı İmparatorluğu’nda iktisadi güçlerine karşı Birinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan tepki, yasal düzenlemelerin yanı sıra bazı somut uygulamalarla da gündeme geldi ve bu bağlamda yabancı şirketlerin işlettiği Aydın, Kasaba, Suriye, Mudanya demiryolları ve İstinye Tersanesi satın alınarak millileştirildi. Zonguldak limanının satın alınmasına karar verildi. Kabotaj ticaretinde tekel oluşturmuş olan Yunan bayraklı gemilerin bu alandaki üstünlüklerine karşı, kabotaj ticaretinin Osmanlı gemileriyle gerçekleştirilmesi, yani kabotaj hakkının Osmanlı bayraklı gemilere verilmesi kararlaştırıldı⁹.

2. İttihatçılardan Kemalistlere “Milli İktisat”ta Süreklilik

Kemalistler kadro olarak İttihatçılardan beslendiği gibi, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun temel siyasal düşüncesi olan Kemalizm de İttihatçılıktan etkilendi. Pozitivizm, tıpkı İttihatçılar gibi, Kemalistleri de etkiledi. İttihatçılar ile Kemalistler laiklik, halkçılık ve inkılâpçılık ilkelerinde benzerlikler göstermekte ve bu konuda süreklilikten bahsetmek de mümkün olmaktadır. Siyasal

6 A.g.e., s.73–74. Ali Akyıldız, *Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri*, Türk Ekonomi Bankası Yayını, İstanbul, 2001, s.68–76.

7 Mehmet Emin Elmacı, *İttihat Terakki ve Kapitülasyonlar*, Homer Kitabevi Yayını, İstanbul, 2005.

8 Zafer Toprak, a.g.e., s.52–60. A. Gündüz Ökçün, *Yabancıların Türkiye’de Çalışma Hürriyeti*, 2. baskı, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 1998, s.40–41.

9 Zafer Toprak, a.g.e., s.68–69.

düşünce alanında var olan benzerlikler iktisat politikaları alanında da görülür. Bunu İttihatçılar-Kemalistler arasındaki ilişki üzerine araştırmaları bulunan Erik Jan Zürcher, "Cumhuriyet'in sosyoekonomik politikaları, İttihatçıların 1913'te uygulamaya koymuş oldukları milli iktisat programının bir devamıydı" sözü ile dile getirir¹⁰.

Yine bu sürekliliğe vurgu yapan bir diğer araştırmacı Keyder, "... ulusal kalkınma tema ve amaçlarının bir çoğu"nun İttihatçılardan devralındığını söyler¹¹. Kuruç da bu sürekliliği, "Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomide devleti ve özel girişimciliği birbirine bağlayabilen bir kavram vardı: Milli iktisat. Bu, Cumhuriyet rejimine daha eski yılların tartışmalarından ve deneyimlerinden aktarılmıştır." sözü ile dile getirir¹². Cumhuriyet dönemi Türkiye ekonomisine dair dönemlendirme çalışmaları olan Boratav, "1923-1929 döneminin, iktisat politikaları ve resmi iktisat görüşleri bakımından 1908-1922 dönemiyle şaşılacak bir süreklilik içinde olduğunu" belirtir¹³.

İmparatorluktan ulus-devlete sürekliliği gözlenen veya İttihatçılardan Kemalistlerin devraldıkları ve 1920'lerde yürüttükleri milli iktisat politikaları ile amaçlananın ne olduğunu Yahya Sezai Tezel, "Cumhuriyet kurulduğunda, Kemalist liderlerin içtenlikle inandıkları uzun dönemli siyasi program, yeni Türk devletinin içerdiği toplumsal yapı zemini üstünde özel mülkiyete, girişimciliğe ve piyasa ekonomisine dayalı bir kapitalist iktisadi gelişme sürecini gerçekleştirmeye yönelikti." sözleriyle dile getirir¹⁴. Nitekim bu konuda benzer bir görüşü Kuruç, "1923'ten sonrası yenilik hamlelerinin hız kazandığı ticaret kesiminden başlamak üzere ekonominin hareketlendiği, canlandığı yıllardır. Modern bir ticaret, sanayi mülkiyet ve mali sermaye yapısı özlenmektedir. Canlanma ve yenileşmenin 'millî' bir özle dolması istenmektedir. Bu canlanmanın yabancı kaynaklarca da ekonomik destek verilmesi halinde bir 'imar ve inşa' (kalkınma) hareketine dönüşebileceği dile getirilmektedir." şeklinde ifade eder¹⁵.

İttihatçıların milli iktisat politikalarından hareketle Kemalistler, 1920'ler boyunca iktisadi kalkınmanın ve modernleşmenin temel mekanizması olarak yerli ve milli burjuvazi yetiştirilmesine yöneldiler. 1920'lerde bu yöndeki talep ve istekler yüksek sesle dile getirildi. İşte bu koşullar altında düzenlenmiş olan 1923 İzmir İktisat Kongresi ve bu kongrede dile getirilen milli iktisat politikası uygulamalarını irdelemek dönemin iktisadi milliyetçilik anlayışını belirlemek için önem taşır.

10 Erik Jan Zürcher, "Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları", çev. Özgür Gökmen, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce "Kemalizm"*, cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.52.

11 Çağlar Keyder, "Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası", çev. Nail Satılğan, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, der. Irvin Cemil Schick-Ertuğrul Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, 1990, s.45.

12 Bilsay Kuruç, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1929-1932)*, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1988, s.XXXVI.

13 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005*, 10. bs., İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, s.39.

14 Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, 5. bs., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s.459.

15 Kuruç, a.g.e., s.XXXI.

3. İzmir İktisat Kongresi

İzmir İktisat Kongresi, Ankara Hükümeti İktisat Vekâleti tarafından düzenlendi¹⁶. Ancak kongre düzenleme fikri, İstanbul ticaret kesiminin bir dış ticaret kongresi düzenleme düşüncesinin ve bu yöndeki girişimlerinin etkisiyle ortaya çıktı. 1922 yılının son günlerinde kurulan Milli Türk Ticaret Birliği'nin çatısı altında bir araya gelmiş olan İstanbul'un Müslüman-Türk ticaret kesimi, kısa bir süre sonra Türk tüccarının Avrupa ve Amerikan ticaret çevreleri ile ilişki kurması yollarının araştırılması amacıyla İstanbul'da bir dış ticaret kongresi toplamak üzere harekete geçti. Düzenlenmesi düşünülen kongreye İstanbul'daki bütün Türk ithalatçılar, ihracatçılar, anonim, kolektif ve komandit şirket müdürleri, banka müdürleri, nakliye ve sigorta işletmeleri temsilcileri, iktisadi ve ticari konularla ilgili diğer kişiler davet edildi¹⁷. Ancak düzenlenmek istenen dış ticaret kongresinin hazırlıklarının tamamlanamaması nedeniyle kongre 15 Ocak 1923'e ertelendi. Bu arada İktisat Vekâleti'nin 1923 yılı şubat ayında İzmir'de bir iktisat kongresi toplama girişimi gündeme gelmiş ve bu bağlamda İktisat Vekâleti'nin isteği üzerine dış ticaret kongresi üç ay ertelendi¹⁸. İzmir'de toplanacak kongreye ilişkin hazırlık çalışmaları yapmaya başlayan Milli Türk Ticaret Birliği'nin düzenlemeyi düşündüğü dış ticaret kongresi ise hiçbir zaman toplanamadı. İzmir'de Milli Türk Ticaret Birliği'nin sunacağı raporun hazırlanması için İstanbul'da hazırlık amaçlı bir kongrenin yapılacağı kamuoyuna duyuruldu ve bu hazırlık toplantıları, 21 ve 23 Ocak 1923'te gerçekleştirildi¹⁹.

17 Şubat 1923'te, Lozan görüşmelerinin kesintiye uğradığı sırada, İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi 4 Mart 1923'te sona erdi. Kongre'nin Lozan Barış görüşmelerinin kesintiye uğradığı sırada düzenlenmesi Türk toplumunun tüm tabakalarının birliğini gösterme amacını taşımaktadır²⁰. Toplam 1135 kişinin katıldığı kongrede her ilçeyi, mesleki temsil anlayışına göre bir tüccar, sanayici, zanaatkâr, amele, şirket, banka ve üç çiftçi temsilcisi olmak üzere toplam sekiz kişiden oluşan heyetler temsil etti. Bazı dernek ve meslek örgütleri de kongreye temsilci gönderdiler. Bunların başında Milli Türk Ticaret Birliği, İstanbul Esnaf Cemiyetleri,

16 Kongre için bkz. A. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi, 1923-İzmir Haberler Belgeler-Yorumlar*, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1968. Kongre belgelerine ilişkin diğer yayınlar için bkz. Mehmet Ö. Alkan, "1923 Türkiye İktisat Kongresi'ne Katkı (1)", *Birikim*, sayı 21, 1991, s.53-58. Mehmet Ö. Alkan, "Türkiye İktisat Kongresi -1923- Katkı 2", *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt 47, sayı 1-2, 1992, s. 395-402. Mehmet Ö. Alkan, "Türkiye İktisat Kongresi 1923'e Katkı (3)", *Birikim*, sayı 38-39, 1992, s.132-136. Murat Koraltürk, "17 Şubat-4 Mart 1923 İzmir Türkiye İktisat Kongresi'nin Belgeleri", *Toplumsal Tarih*, sayı 85, 2001, s.23-25.

17 "İstanbul'da Büyük Bir Ticaret-i Hariciye Kongresi", *Türkiye İktisat Mecmuası*, sayı 10, 17 Kanun-i evvel 1338/17 Ocak 1922, s.269.

18 Ökçün, *a.g.e.*, 1968, s.85-86.

19 "Milli Ticaret Kongresi", *Türkiye İktisat Mecmuası*, sayı 11, 20 Kanun-i sani 1339/20 Ocak 1923, s. 290. Ökçün, *a.g.e.*, s.86-142, 161-163.

20 İ. Velibeyoğlu Alibekov, "1923 Yılı İzmir İktisat Kongresi ve Onun Türkiye Cumhuriyeti İktisadi Tarihindeki Yeri", *2. Uluslar Arası Atatürk Sempozyumu, Bildiriler, 9-11 Eylül 1991*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1996, s.859.

İstanbul Hamallar Cemiyeti, Umum Terziler Cemiyeti, Darülfünun Hukuk Mektebi, İstanbul Ticaret Mektebi Alisi, Çiftçiler Derneği, Fransa Darülfünun Mezunları Cemiyeti ile Macaristan Türk Mezunları Cemiyeti yer aldı. Meslek grupları ve kurumlar adına görüş ve beklentilerin dile getirildiği kongrenin sonunda on iki maddeden oluşan, üzerinde bütün kesimlerin mutabık kaldığı ve “Misak-ı İktisadi” başlığı altında yayınlanan bir bildiri kamuoyuna duyuruldu²¹.

4. Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi Literatüründe İzmir İktisat Kongresi

Cumhuriyet dönemi iktisat tarihi çalışmalarında ve ilgili literatürde İzmir İktisat Kongresi genellikle dönemin başlangıcı olarak kabul edilir. Milli iktisat düşüncesi, kongrenin temelinde güçlü bir şekilde yer alır. Feroz Ahmad kongrenin bu yönünü, “Kongrede ortaya atılan önlemlerin hemen hepsi tek bir temel hedefe yöneliyordu: Bir milli ekonominin kuruluşunu ilerletmek ve doğmakta olan cumhuriyet devletinin sosyoekonomik temelini kısa sürede oluşturacak ekonomik güçleri geliştirmek.” olarak belirtir²². Kongre ile ilgili çalışmaların çoğunda, kongredeki çeşitli kesimler adına kabul edilmiş olan kararlar ve kongre sonunda kabul edilerek ilan edilen “Misak-ı İktisadi”yi esas alan değerlendirme ve yorumlar yer alır. Örneğin Boratav kongrenin, pratik olmaktan çok sembolik önem taşıdığını ileri sürer, yeni rejimin karşılaşılabileceği tüm iktisat politikası sorunlarının tartışıldığı, çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi gruplarının oylarıyla kararların alındığı bir forum olduğunu söyler²³. Tezel de kongreyi benzer şekilde bir platform olarak

21 Ahmet Hamdi Başar misak-ı milliyeye dair hatıralarında şu değerlendirmeyi yapar: “İzmir İktisat Kongresi”nde bir de ‘Misak-ı İktisadi’ kabul etmişti. Öyle ya, Misak-ı Milli olur da neye Misak-ı İktisadi olmasın? Fikir doğrudan doğruya Kongre Başkanı Kâzım Karabekir Paşa’nındır. Ben Kongre kâtipliğini yaptığım için hemen hemen her gün, her saat Paşa ile beraberdim. İlk günden beri Paşa, Kongrenin bir Misak-ı İktisadi yapmasını isterdi. Bir müsvede hazırlamış, bana vererek mütalaamı sormuştu. Şimdi iyice hatırlayamıyorum: galiba 10-15 madde kadar bir şeydi. İçinde bir takım öğütler, öğümler vardı, ama iktisada ait hiç bir şey yoktu. ‘Türk yılmaz, Türk çalışır, Türk dinini sever, milletini sever’ gibi marşlara girecek laflar bir araya toplanmıştı. Kongre kapanmazdan önceki toplantısını yapıyordu. Paşa bir Misak-ı İktisadi hazırlanacağını, bütün delegelerin bu misakta dikkate alınmasını istedikleri noktalar hakkında yazılı teklifler yapılabileceğini söyledi. Başkanlığa yüzlerce yazılı teklif verildi. İçinde toprakların sulanmasından, köylere su getirilmesinden, camilere, köy mezarlıklarına kadar dilekler vardı. Bunları Paşa ile beraber okuduk. Kendisinin hazırladığı taslakta ufak tefek değişiklikler yaptık. Hazırladığımız metin ertesi günü kürsüde okundu. Paşa da bir konuşma yaparak Misak-ı İktisadi’nin Misak-ı Milli’den daha önemli olduğunu söyledi. Sonunda alkışlar arasında ‘Misak-ı İktisadi’ kabul edildi ve Kongre kapandı... Misak-ı İktisadi kahramanı Kâzım Karabekir Paşa, yarattığı bu eserin kılına hiç kimseyi dokundurtmadı. Kendisi bu maddeleri bana dikte ettirdi; adeta ordu kumandanının emir subayına talimat dikte ettirdiği gibi. Vakıa itiraza kalktım; böyle misak olmaz dedim ama Paşa’ya dinletemedim. Bu sözlerim hiç hoşuna gitmedi. Fakat bazı maddeleri benim değiştirdiğim şekilde aynen kabul etti. Merhum, memleket aşkıyla yüreği yanan temiz ve son derece çalışkan bir büyüğümüzdü. Hatırası her zaman saygıyla anılacaktır. Hazırladığı Misak-ı İktisadi, Onun saf emellerini yansıtan bir vesika olarak tarihe geçecektir.”, bkz. *Ahmet Hamdi Başar’ın Hatıraları “Gazi Bana Çok Kızmış!..”*, cilt 1, yay. haz. Murat Koraltürk, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 150-152. Ahmet Hamdi, misak-ı milliden duyduğu memnuniyetsizliği kongrenin hemen ardından Türkiye İktisat Mecmuası’nda yayınlanan bir makalesinde dile getirir. Bkz. Ahmet Hamdi [Başar], “Zavallı Misak-ı İktisadi”, *Türkiye İktisat Mecmuası*, sayı 15, 1 Haziran 1339/1923, s.33-35.

22 Feroz Ahmad, *İtihaçlıktan Kemalizme*, çev. Fatmagül Berktaş, 4. b., Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s.186-187.

23 Boratav, *a.g.e.*, s.45.

nitelendirir²⁴.

Batı'da liberalizmin yol açtığı siyasal, toplumsal ve ekonomik dönüşüme karşı tepki olarak liberal olmayan düşünce içinde gelişmiş olan korporatist düşünce, kapitalizm ve kapitalizmin ürettiği tüm dışsallığa, siyasal ve toplumsal düzlemde de liberalleşmeye ve bireyselleşmeye temelde karşıdır. Türkiye'de korporatist düşünce, erken cumhuriyet döneminde güçlü bir ekonominin yaratılması için bir çözüm önerisi olarak gündeme geldi; korporatist düşüncenin savunucularından olan Mahmut Esat Bozkurt²⁵ ve Muhittin Birgen²⁶ tarafından önerildi. İktidar çevresinde de korporatist düşünceye sempati duyan farklı kişiler var oldu. Bu sempatinin nedeni, siyasal ağırlıklı bir meclis yapısından ekonomik ağırlıklı bir meclis yapısına geçilmesi isteği oldu. Anayasada korporatist bir siyasal düzene zemin hazırlayacak değişiklikler yapmaya siyasal gücü yetmeyen iktidarın, bu tasarısını bir kongre çarısı altında hayata geçirme isteği İzmir'de hükümetin önderliğinde bir kongre düzenlenmesi fikrini doğurdu.

Korporatist düşünceye olan yakınlığı ile bilinen Mahmut Esat'ın başında bulunduğu İktisat Vekâleti'nin düzenlediği İzmir İktisat Kongresi'nde bizzat Mahmut Esat tarafından korporatist bir ekonomik düzen tasarısı öne sürüldü. Bu tasarının öne çıkan unsurlarından biri, kongrenin sonraki yıllarda da düzenli olarak toplanması fikriydi. Ancak Mahmut Esat'ın tasarısı kongrede destek görmedi. Aykut Kansu'ya göre iş çevreleri temsilcilerinin liberal politikaların benimsenmesi yönünde oy kullanmaları, dolayısıyla Mahmut Esat'ın korporatist projesinin reddedilmesi, kongrenin sonraki yıllarda da düzenli olarak toplanması fikrini ortadan kaldırdı²⁷.

Korporatist düşüncenin izlerini taşıyan kongreyi Zafer Toprak, "meslekçi" ve "devletçi" bir ekonomik platform olarak nitelendirir, buna karşın kongrenin kolektivist bir yapıyı dışladığını belirtir ve bu yönüyle kongrenin Lozan görüşmelerinin tıkandığı bir sırada Batı'ya verilen bir güvence olduğunu söyler²⁸.

İzmir İktisat Kongresi ile ilgili benzer nitelendirmeleri Mete Tunçay ve Oktay Yenal da yapar. Tunçay, kongrenin "istişari" bir nitelik taşıdığını söyler ve

24 Tezel, *a.g.e.*, s.148-149.

25 Bozkurt için bkz. Hakkı Uyar, *Mahmut Esat Bozkurt: Sol Milliyetçi Bir Türk Aydın 1892-1943*, Büke Yayınları, İstanbul, 2000.

26 Birgen için bkz. Arıkan, Zeki, *Tarihimiz ve Cumhuriyet Muhittin Birgen (1885-1951)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.

27 Aykut Kansu, "Türkiye'de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları", *Türkiye'de Modern Siyasi Düşünce "Kemalizm"*, cilt 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s.259-260. Kongrenin her yıl toplanması görüşünü Ahmet Hamdi de şöyle savunur: "İktisat Kongresinin biraz gayr-ı ilmi şerait altında toplandığı, ehemmiyetli bir takım meseleleri tetkike vakit bulmadan karar vermek mecburiyetinde kaldığını nihayet teferruatıyla meşgul olarak esas ihmal eylediği tarzında olan itirazlar tamamen hakikat olarak da kabul edilse, kongrenin birçok menafi ve fevaid temin ettiği hakikatının kıymetini izale edemez. Kongre her sene toplanmak mecburiyetindedir. Bu kongre memleketin muhtelif sahada iktisadi tealisine vakf-ı hayat eden ve bu faaliyette amil olan kimselerin hakkıdır.", bkz. Ahmet Hamdi [Başar], "İktisat Kongresi Toplanmayacak mı?", *Türkiye İktisat Mecmuası*, sayı 35, 19 Teşrin-i sani 1339/19 Kasım 1923, s.353-354.

28 Zafer Toprak, "70. Yılında İzmir İktisat Kongresi", *Görüş*, sayı 8, 1993, s.69.

kongrede ağır basan özel girişim yanlılığının Lozan görüşmeleriyle ilgili ve masanın karşı tarafında oturan devletlere yeni Türkiye'nin sosyalist bir ekonomik düzen uygulamayacağına dair güvence vermeye yönelik olduğunu ifade eder²⁹. Yenal da iç ve dış gözlemcilerin kongreye önem vermelerinin nedenlerinden birisinin, yeni devletin iktisat rejimi konusunda komşusu Sovyetler Birliği ile yakınlaşp yakınlaşmayacağına dair merak olduğunu belirtir³⁰.

Cumhuriyetin ilk yıllarından 1930'lara kadar Türkiye'de izlenen iktisat politikalarının liberal bir karakter taşıdığı yönünde yaygın bir görüş vardır. Michael M. Finefrock'a göre hem izlenen politikaların liberal olarak nitelendirilmesi hem de kongrede de liberal düşüncenin egemen olması mitteden başka bir şey değildir³¹.

Liberal olarak nitelendirilemeyecek olan 1920'lerin Türkiye ekonomisindeki egemen anlayış, milli iktisattır. Boratav, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra iktidara gelen İttihad ve Terakki hükümetlerinin izlediği iktisat politikalarına da yön vermiş olan milli iktisat görüşünün ana unsurları ile kongrenin genel atmosferinin ve "Misak-ı İktisadi"nin benzerlik taşıdığını belirtir³². Toprak'a göre, kongrenin milli iktisadi cumhuriyete taşıdığını söylemekte ve kongrenin söyleminin liberal öğeler içermekle birlikte, pazar göstergelerinin ötesinde ulusal çıkarlar sürekli vurgulamakta devletin bir biçimde devreye girmesini gerektirecek ortam oluşturulmaya çalışılmış; kongrede devletçiliğin nüvelerini görmek mümkündür³³.

Kongrede işçilerle ilgili kararlar hükümetler tarafından dikkate alınmaz, hatta 1930'larda sendika kurma ve grev yapma hakları yasaklanırken, 1920'lere ilişkin iktisat politikası uygulamaları arasında İlhan Tekeli ve Gençay Şaylan'ın, "Kogrede çıkan iktisadi politika önerileri, milli burjuvazi yaratmaya dönük liberalist bir politikadır." değerlendirmesini doğrular nitelikte, 1925'te aşarın kaldırılması, 1924'te Türkiye İş Bankası, 1925'te ise Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurulması, 1926'da Medeni Kanun'un kabulü ile taşınmaz mallara ilişkin özel mülkiyet hukukunun geliştirilmesi, 1926'da Kabotaj Kanunu ve 1927'de Teşvik-i Sanayi Kanunu gibi adımlar atılır³⁴.

5. Kongrede Milli İktisadın Etkileri ve İzleri

İzmir İktisat Kongresi 1920'lerde izlenen iktisat politikaları açısından Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte bir kopuşun değil sürekliliğin olduğunu, yani milli iktisadın 1920'lerde de sürdüğünü gösteren bir olgu olarak

29 Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s.188.

30 Oktay Yenal, *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Yayını, İstanbul, 2001, s.63.

31 Michael M. Finefrock, "Laissez-Faire, The 1923 Izmir Economic Congress and early Turkish Developmental Policy in Polotical Perspective", *Middle Eastern Studies*, cilt 17, sayı 3, 1981, s.384.

32 Boratav, *a.g.e.*, s.46.

33 Toprak, *a.g.e.*, s.68.

34 İlhan Tekeli-Gencay Şaylan, "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi", *Toplum ve Bilim*, sayı 6-7, 1978, s.72. Tezel, 2002, s.152.

öne çıkar. Özellikle milli iktisat politikaları çerçevesinde ekonomiyi Türkleştirilme olgusu "... harab olan memleketimizin tamiri, iktisadi inkişafımızın muhtaç olduğu faaliyetin temini için bir çok işler mevcuttur. Daha ziyade iştinak ile yapılmaya muhtaç olan büyük teşebbüs haricinde ferten veya küçük şirketler halinde Türkler için bilhassa ticaret sahasının bugünlerde pek amid ve pek karlı olduğunu görüyoruz. ...Türklerin elindeki ekmeği kapmak suretiyle kuvvet kazanmış olan tufeyli ve gayr-ı Türk tacirlerin çekilmesiyle açılan boşluğu hemen doldurmak lazımdır. Türklerin bu çok karlı işlerde muaffakiyetkar surette hemen müdahaleleri, bizim nokta-i nazarımıza göre, bu boşluğu başkalarının doldurması ihtiyacını ref etmiş olacaktır." sözleriyle dile getirilir³⁵. Bu kapsamda, İzmir İktisat Kongresi'ni bu dönemde gerçekleştirilen, ekonomiyi Türkleştirme girişimleri açısından da değerlendirilmek gerekir.

Kongrede yabancı sermayeye karşı bir tutum sergilenmez. Ancak ihtiyatlı bir yaklaşım egemen olur. Bunu, Gazi Mustafa Kemal'in kongrenin açılışında yaptığı konuşmasında, "Çok say ve sermayeye ihtiyacımız var. Kanunlarımıza riayet şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeğe her zaman hazırız." ifadesi de ortaya koyar³⁶. Yabancı sermayeye sıcak bakılmakta olduğu ayrıca "Memleketin salah iktisadiyatı için muhtaç olduğu şeyler teşebbüs-ü şahsi, tabi-i menabi servetin inkişafı ve ecnebi sermayesinin yardımudur. ...Bu memleket ecnebi sermayesinin iktisadın yardımını temin etmektedir. Ecnebi şirketlerin Türk ecnebi muhtelif sermayeli şirketlerin, ecnebi sermayeli Türk anonim şirketlerinin memleketimizde tesisini ve faaliyeti memnuniyetle karşılayacağız. Bu şirketlerden talep edeceğimiz şey kanunumuza reayetten başka Türkiye iktisadında müsbet bir amil değildir." sözlerinden de açıkça anlaşılır³⁷.

Kongrede yabancı sermayeye ilişkin egemen olan görüş Mustafa Kemal'in görüşlerine paraleldir. Mustafa Kemal'in sözlerinden kongre sonunda yabancı sermaye ile ilgili olarak Milli Türk Ticaret Birliği'nin hükümete sunulan öneri paketinde yer alan, "Ecnebi sermayesine müstağni kalamayacağımız aşikar ise de, bu sermayenin memleket için muzır olmayacak şekillerde girmesinin temini." ifadesine kadar kongrede yabancı sermayeye dair ileri sürülen görüş ve önerilerin iki niteliği vardır. Bir yandan sermaye birikiminin yetersiz olduğu Türkiye'de yabancı sermayeye duyulan ihtiyaç gibi bir teknik gerekçe söz konusudur, diğer yandan da milli mücadelenin meşruiyet dayanaklarından birisi olan Türkiye'ye yönelik Batı emperyalizmine gönderme yapılır. Bu iki kutup arasında gidip gelen görüşleri kongrenin toplandığı zamanı, yani silahların henüz susmuş olduğu dönem koşullarını göz önüne alarak değerlendirmek gerekir. Bununla birlikte, kongreyi izleyen dönemde yabancı sermayeye dair resmi bir karşı duruş sergilenmez. Aksine, yabancı sermaye ihtiyatla da olsa kabul görür. Yabancı sermayeye karşı sıcak yaklaşımların yanında; "Türk milleti ecnebi sermayedarını kendisine bir tefriki say olmak üzere görmek arzusundadır.

35 "Teşebbüs Sahasında Türklerin Vazifesi", *Türkiye İktisat Mecmuası*, sayı 9, 31 Teşrin-i evvel/Ekim 1338/1922, s.244.

36 Ökçün, *a.g.e.*, s.252-253.

37 "Türkiye İktisadiyatı ve Ecnebi Sermayesi", *Türkiye İktisat Mecmuası*, sayı 29, 8 Teşrin-i evvel/Ekim 1339/1923, s.259.

O'nun esiri olmayı kabul etmez." gibi ihtiyatlı bir yaklaşım da mevcuttur³⁸. Bu durumu Tezel, "Türk bağımsızlık savaşının zorunlu olarak sömürgeciliğe karşı verilmiş olması, Kemalistlerin yabancı sermayeye karşı bir tavra kaymalarını gerektirmedi. Kemalist liderlerin 1920'lerin başında iktisadi milliyetçiliğe ve bağımsızlığa yükledikleri anlam, yabancıların ulusal ekonomiyle ilgili karar verme sürecine karışmalarının reddedilmesi ve Türkiye'de Türk devletinin yargı ve maliye erkine uygun olarak iş görmelerinin sağlanması ile sınırlıydı. Kemalistlerin iktisadi gelişme meselesine yaklaşımlarında üstünde durdukları önemli konu Türk Müslüman nüfus içinde güçlü bir girişimciler sınıfının yaratılmasıydı. Bu sınıfın yabancı sermaye ile işbirliğine dayanması iktisadi bağımsızlığı zedeleyen bir durum olarak görülmedi. Daha doğrusu geliştirilmek istenilen Türk burjuvazisini, yabancı-metropol burjuvazileri karşısında bağımlılık/ bağımsızlık durumuna göre değerlendiren bir iktisadi bağımsızlık anlayışı söz konusu olmadı." diyerek ifade eder³⁹.

Tezel, o dönemde sınırlarını önemli ölçüde yabancı sermaye ile ilişkinin belirlediği iktisadi milliyetçiliğe dair de, "Büyük ölçüde, Türkiye'nin dış ticareti üstünde önemli denetleme gücü olan yabancı kapitalistlerin Türkiye'deki birincil araçları olan yerli gayrimüslimlerin yerini, bu aracılık rolünü üstlenmek üzere Türk, Müslüman tacirlerin alması hedefinin ötesine geçmiyordu. Türkiye'nin dış ticaretinde yabancı kapitalistlerin denetimlerinin azaltılması gibi bir iktisadi politika hedefi söz konusu değildi. Milli ticaret burjuvazisinin milliliği, bu sınırı oluşturan tüccarların dinlerinin Müslüman, ana dillerinin Türkçe olmasının fazla ötesine geçen bir anlam taşımamaktaydı." değerlendirmesini yapar⁴⁰.

1920'lerde egemen olan iktisadi milliyetçiliğin doğrultusu, yani amacı sermaye birikiminin çok sınırlı olduğu Türkiye ekonomisindeki yabancı unsurları tasfiye etmek değil, bu unsurlardan milli kaygılardan hareket ederek gayrimüslimlerin etkinliklerini Müslüman-Türk unsur lehine azaltmak olarak ifade edilebilir. Bu doğrultuda kongrede birçok görüş dile getirilir.

Bu dönemde İstanbul ticaret sermayesinin sözcüsü konumunda olan Milli Türk Ticaret Birliği yabancı sermaye ile ilgili öneriler sunar. Yabancı sermayeye ilişkin hükümete sunulan öneri paketi içinde hangi işlerin yalnızca yerli sermayeye bırakılacağı, bu işlere araçlarla da olsa yabancı sermayenin girmesinin engellenmesi, yabancı şirketlere imtiyaz ve özel izin verilmemesi, bunların Türk tebaa ve şirketlerine ait ayrıcalıklardan istifade etmemeleri, yabancı şirketlerin hükümetin düzenlediği azaltma ve artırmalara katılamamaları ve hükümetle sözleşme imzalamamaları öngörülür⁴¹.

Getirilen bu kısıtlamalara karşı yabancı sermayenin Türkiye'de yerli girişimcilerin yararlandıkları hak ve imkânlardan yararlanabilmeleri için veya Milli Türk Ticaret Birliği'nin önerisinde yer aldığı haliyle, "Bir şirketin Türk addedilmesi için" ilgili şirketin Türkiye'nin yasalarına göre kurulması, Türk dilini kullanmaya ve

38 "Türkiye İktisadiyatı ve Ecnebi Sermayesi", s.259.

39 Tezel, a.g.e., s.153.

40 Tezel, a.g.e., s.156-157.

41 Ökçün, a.g.e., s.435-437.

Türkleri istihdama mecbur oldukları, yönetim kurullarında hisse oranında Türk üye bulunması gerektiği belirtilir.

Ayrıca yerli-yabancı ortaklıklarında ödenmiş sermayenin yerli-yabancı ortak veya ortaklar arasındaki dağılım oranlarının belirlenmesi de gündeme gelir. Buna göre;

1)Deniz ve hava taşımacılığı, sanayi ve bankacılıkta yabancıların ortaklık payı yüzde 25'i geçemez.

2)Orman işleri ve sermayesi 1 milyon TL'yi aşan sanayi şirketlerinde yüzde 49'u aşamaz.

3)Maden ve demiryolu şirketlerinde ödenmiş sermayesi 5 milyon TL'yi aşan şirketlerde ödenmiş sermayenin yüzde 59'u ile sınırlıdır.

4)Sermayesi 100 milyon TL'yi aşan şirketlerde ise ödenmiş sermayenin yüzde 69'unu aşamaz.

Ticaret grubu da, milli iktisat politikaları doğrultusunda ekonomiyi Türkleştirmeye ilişkin ilkeler benimsenir. Bu grup içinde ağırlığı bulunan İstanbul ticaret kesiminin, odaların yanı sıra Türkleştirilmesini istediği bir diğer kurum borsalar olmuştur. Bu istek, "*Kambiyo merkezleri ve bilhassa nakit ve tahvilat borsalarının millileşmesi ve buralara Türk'e düşman siyasi entrikaların girmesine mümanaat edilmesi ve binaenaleyh borsaların ıslahı*" biçiminde dile getirilmiştir⁴².

Osmanlı Devleti'nde cuma günleri Müslümanların, cumartesi Yahudilerin, pazar günleri ise Hıristiyanların hafta tatili olarak kabul edilip uygulanmıştır. İzmir İktisat Kongresi'nde ticaret gurubunun oybirliği ile kabul ettiği, "Herhangi din ve mezhebe salık olursa olsun Cuma günleri hiçbir dükkân ve müessese açık bulundurulamaz." ifadesi, Müslüman olmayan yerli-yabancı bütün unsurlara karşı bir alınmış bir karardır⁴³. Bu karar, henüz sona ermiş olan milli mücadele sırasında Anadolu'da ortaya çıkan ve Türk etnik kimliğine açık gönderme yapmaksızın ortak paydası Müslüman dayanışması olan Anadolu'nun Türk kökenli olmayan toplulukları ile Türkleri İtilaf devletleri ve gayrimüslim unsurlara karşı tek cephede birleştiren eğilimin bir başka yansıması olarak görülebilmektedir.

İşgücünü Türkleştirmeye yönelik en somut talep ise kongreye katılan işçi grubunun oybirliği ile kabul ettiği, "*Memlekette açılacak bütün işlerin Türk erbab-ı say ve ameline tahsisi*" ifadesini içeren yirmi altıncı maddedir⁴⁴.

Bütün bu örnekler, kongrede alınan kararların, iktisadi politika ve stratejiler açısından çok önemli yenilikler olmadığını söyleyen Boratav'ın İttihatçıların Osmanlı İmparatorluğu'na taşımaya çalıştıkları ve başarılı olamadıkları Milli İktisat perspektifinin kongrede benimsendiği, iktisadi ve siyasi bağımsızlık perspektifinin

42 Ökçün, a.g.e., s.406-407.

43 Ökçün, a.g.e., s.407.

44 Ökçün, a.g.e., s.433.

kongreye damgasını vurduğu şeklindeki değerlendirmesini doğrular niteliktedir⁴⁵.

Sonuç

İttihat Terakki tarafında Osmanlı Devleti'ne benimsetilmeye çalışılan "Milli İktisat Düşüncesi" cumhuriyetin kurulmasıyla beraber kesintiye uğramamıştır. Cumhuriyetin kurucu kadrosunu besleyen İttihat ve Terakki cumhuriyetin temel düşüncesini yani Kemalizm'i de etkilemiştir. Toplumsal ve siyasal anlamda İttihatçıların izlerine rastlanılan Kemalist düşüncenin ekonomi politikalarında da İttihatçı etkiler söz konusu olmuştur. Bu devamlılığın vurgulanması anlamında Zürcher'in bu konuda "Cumhuriyet'in sosyoekonomik politikaları, İttihatçıların 1913'te uygulamaya koymuş oldukları milli iktisat programının bir devamıydı" tespitine özellikle İzmir İktisat Kongresi'nde rastlanmaktadır.

İzmir İktisat Kongresi, Lozan öncesi düzenlenmiş ve toplumda ekonomi aktörlerinin temsilcileriyle bulunduğu önemli bir platform özelliğindedir. Cumhuriyet dönemi iktisat tarihi içinde önemli bir yeri olan İzmir iktisat Kongresi, dönemin iktisat düşüncesinin ve yeni Cumhuriyetin iktisadi yol haritasının anlaşılması anlamında önemlidir. Özellikle milli iktisat politikalarının ve ekonomiyi Türkleştirme olgusunun yer aldığı kongrede Milli İktisat politikalarının kesintiye uğramaması; iktisat politikaları açısından Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte kopuşun değil devamlılığın olduğunu göstermektedir.

Kongrede milli iktisat politikaları çerçevesinde yabancı sermaye, milli teşebbüs yetiştirilmesi, dış ticaret, sermaye birikimi ve işgücünün Türkleştirilmesi konuları öne çıkmış ve şu görüşler dile getirilmiştir:

Yabancı sermayeye sıcak bakılmakta ve yabancı sermaye ihtiyatla da olsa kabul görmektedir. Ancak genel olarak bu konudaki tartışmalar hem Batı Emperyalizmi karşıtlığı hem de ülkedeki sermaye yetersizliği çerçevesinde tartışılmıştır. Burada öne çıkan sonuç; yabancı yatırımcıların Türkiye'deki birincil araçların Müslüman-Türk tüccarlar olmasının sağlanması hedefidir.

Yabancı sermayeye ilişkin hükümete sunulan öneri paketi içinde hangi işlerin yalnızca yerli sermayeye bırakılacağı, bu işlere araçlarla da olsa yabancı sermayenin girmesinin engellenmesi, yabancı şirketlere imtiyaz ve özel izin verilmemesi, bunların Türk tebaa ve şirketlerine ait ayrıcalıklardan istifade etmemeleri, yabancı şirketlerin hükümetin düzenlediği azaltma ve artırmalara katılamamaları ve hükümetle sözleşme imzalamamaları öngörülür.

Yerli-yabancı ortaklıklarında ödenmiş sermayenin yerli-yabancı ortak veya ortaklar arasındaki dağılım oranlarının belirlenmesi de gündeme gelir. Buna göre;

Milli iktisat politikaları doğrultusunda Türkleştirmeye ilişkin ilkeler

45 Korkut Boratav, "İzmir İktisat Kongresi Tarihine Bir Genel Bakış", *Dünden Bugüne İzmir'in Sosyal ve Ekonomik Gelişimi*, İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayını, 2007, s.17.

benimsemiştir. Borsanın, kambiyo merkezlerinin Türkleştirilmesi önerilmiştir.

Cuma günlerinin tatil olması, Müslüman olmayan yerli-yabancı unsurları karşı alınmış bir karar niteliğindedir.

İşgücünü Türkleştirmeye yönelik en somut talep ise kongreye katılan işçi grubunun oybirliği ile kabul ettiği, *“Memlekette açılacak bütün işlerin Türk erbab-ı say ve ameline tahsisi”* ifadesini içeren yirmi altıncı maddedir.

Milli iktisat düşüncesi Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber son bulmamış Cumhuriyetin erken dönemlerinde düzenlenmiş olan ekonomi kongresine damgasını vurmuştur. Milli iktisadın II. Meşrutiyet'ten erken Cumhuriyet'e bir süreklilik gösterdiğinin izlerine İzmir İktisat Kongresi'nde alınan bu kararlar ve tartışma konularında rastlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- “Teşebbüs Sahasında Türklerin Vazifesi”, *Türkiye İktisat Mecmuası*, sayı 9, 31 Teşrin-i evvel/Ekim 1338/1922.
- “Türkiye İktisadiyatı ve Ecnebi Sermayesi”, *Türkiye İktisat Mecmuası*, sayı 29, 8 Teşrin-i evvel/Ekim 1339/1923.
- AHMAD, Feroz. *İttihatçılıktan Kemalizme*, çev. Fatmagül Berktaş, 4. b., Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.
- Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları “Gazi Bana Çok Kızmış!..”, cilt 1, yay. haz. Murat Koraltürk, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.
- AKYILDIZ, Ali.. *Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri*, Türk Ekonomi Bankası Yayını, İstanbul, 2001, s. 68-76.
- ALİBEKOV, İ. Velibeyoğlu. “1923 Yılı İzmir İktisat Kongresi ve Onun Türkiye Cumhuriyeti İktisadi Tarihindeki Yeri”, 2. *Uluslar Arası Atatürk Sempozyumu, Bildiriler*, 9-11 Eylül 1991, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1996, s. 845-861.
- ARIKAN, Zeki. *Tarihimiz ve Cumhuriyet Muhittin Birgen (1885-1951)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.
- [BAŞAR], Ahmet Hamdi. “Zavallı Misak-ı İktisadi”, *Türkiye İktisat Mecmuası*, sayı 15, 1 Haziran 1339/1923, s. 33-35.
- [BAŞAR], Ahmet Hamdi. “İktisat Kongresi Toplanmayacak mı?”, *Türkiye İktisat Mecmuası*, sayı 35, 19 Teşrin-i sani 1339/19 Kasım 1923, s. 353-354.
- BORATAV, Korkut. “İzmir İktisat Kongresi Tarihine Bir Genel Bakış”, *Dünden Bugüne İzmir'in Sosyal ve Ekonomik Gelişimi*, İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayını, İzmir, 2007.
- BORATAV, Korkut. *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005*, 10. bs., İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.
- ELMACI, Mehmet Emin Elmacı. *İttihat Terakki ve Kapitülasyonlar*, Homer Kitabevi Yayını, İstanbul, 2005.

- FINERFROCK, Michael M. "Laissez-Faire, The 1923 Izmir Economic Congress and early Turkish Developmental Policy in Political Perspective", *Middle Eastern Studies*, cilt 17, sayı 3, 1981.
- KANSU, Aykut. "Türkiye'de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları", *Türkiye'de Modern Siyasi Düşünce "Kemalizm"*, cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- KEYDER, Çağlar. "Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası", çev. Nail Satlıgan, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, der. Irvin Cemil Schick-Ertuğrul Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, 1990, s. 45.
- KURUÇ, Bilsay. *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1929-1932)*, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1988, s. XXXVI.
- ÖKÇÜN, A. Gündüz. *Yabancıların Türkiye'de Çalışma Hürriyeti*, 2. baskı, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara, 1998
- TEKELİ, İlhan ve Gencay Şaylan, "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi", *Toplum ve Bilim*, sayı 6-7, 1978.
- TEZEL, Yahya Sezai. *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, 5. bs., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.
- TOPRAK, Zafer. "70. Yılında İzmir İktisat Kongresi", *Görüş*, sayı 8, 1993.
- TOPRAK, Zafer. *Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995
- TUNÇAY, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.
- UYAR, Hakkı. *Mahmut Esat Bozkurt: Sol Milliyetçi Bir Türk Aydın 1892-1943*, Bükre Yayınları, İstanbul, 2000.
- YENAL, Oktay. *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Yayını, İstanbul, 2001.
- ZÜRCHER, Erik Jan. "Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları", çev. Özgür Gökmen, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce "Kemalizm"*, cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.52.